

УДК 94 (477) «1990–2000»

В. Г. Панченко

ГО «Інститут суспільних досліджень»

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН В УКРАЇНІ ПРОТЯГОМ 1990-х рр.

Йдеться про відновлення діяльності Організації українських націоналістів на території України після багаторічного перебування в еміграції. Проаналізовано процеси легалізації та включення ОУН в політичне життя незалежної держави, її організаційне оформлення та основні напрямки суспільно-політичної активності.

Ключові слова: ОУН, легалізація, мельниківці, бандерівці, великий збір, КУН, Слава Стецько.

Речь идет о возобновлении деятельности Организации украинских националистов на территории Украины после многолетнего пребывания в эмиграции. Проанализированы процессы легализации и включения ОУН в политическую жизнь независимого государства, ее организационное оформление и основные направления общественно-политической активности.

Ключевые слова: ОУН, легализация, мельниковцы, бандеровцы, большой сбор, КУН, Слава Стецько.

The article is devoted to renewal of activity of the Organization of the Ukrainian nationalists in territory of Ukraine after long-term stay in emigration. Processes of legalization and inclusion OUN in political life of the independent state, organizational registration and the basic directions of political activity are analyzed.

Key words: OUN, legalization, melnykivtsi, banderivtsi, the big gathering, CUN, Slava Stetsko.

Демократизація суспільно-політичного життя України в роки «перебудови» та отримання нею незалежності поставили перед українською політичною еміграцією суттєві та якісно нові завдання. Те, про що мріяли, що виборювали представники усіх напрямків та осередків української діаспори протягом фактично 70 років, нарешті здійснилося й стало реальністю. Отримавши можливість перенести свою діяльність на власне українські терени, еміграційні політичні течії разом з тим зіткнулися з низкою серйозних проблем. Внаслідок багатолітнього ізольованого існування радянської України у повоєнний період було майже повністю втрачено той зв'язок, який існував ще на початку 1950-х рр. між політичними групами закордонного українства та населенням самої України. Саме ця відірваність, незнання й нерозуміння пострадянських реалій з боку борців діаспор за незалеж-

ність і спричинили помітний ідеалізм в їх поглядах і підходах до процесів розбудови держави. З іншого боку, в українському радянському суспільстві кінця 1980-х – початку 1990-х рр. еміграційні організації та їх представники були фактично невідомі для широких кіл населення. Особливо складною була ситуація на Наддніпрянщині. Якщо на західноукраїнських теренах було ще багато людей, які особисто брали участь у визвольній боротьбі, то в таких містах, як Харків, Запоріжжя, Дніпропетровськ, про ОУН знали хіба що з радянських агіток.

Отже, метою даної наукової розвідки є висвітлення процесу та форм легалізації в Україні різних напрямків еміграційної Організації українських націоналістів на початку 1990-х рр., а також аналіз їх діяльності протягом кінця ХХ ст., у тому числі спроб долучитися до політичного життя незалежної держави.

В сучасній українській історіографії питання легалізації та діяльності ОУН в Україні, на відміну від попередньої історії даної організації, поки що не отримало ґрунтовного фахового вивчення. Комплекс напрацювань з даної проблематики представлений поодинокими фрагментарними сюжетами в роботах І. Гуцуляка [1], Г. Касьянова [3], В. Олеськіва [5] та ін. Причому, як правило, в центрі уваги дослідників знаходиться діяльність найбільш активної представниці націоналістичного руху – ОУН (б). Що стосується джерельної бази, яка дозволяє дослідити існування різних напрямків ОУН на власне українських теренах, то вона представлена програмними документами таких організацій, як ОУН (б) [4, 8], КУН [6, 10] та ОУН (м) [7].

Серед діаспорних політичних течій найбільш активну позицію протягом повоєнної доби займав український націоналізм, який, як відомо, ще до кінця 1950-х рр. силами ОУН – УПА продовжував у Західній Україні збройну боротьбу проти радянського режиму. Разом з тим націоналістичний рух не уникнув процесів подальшого розділення на окремі осередки та угруповання, будучи представленим наприкінці 1980-х рр. трьома основними напрямками – ОУН бандерівців (або ж революційна), ОУН мельниківців та ОУН «за кордоном» (або ж «двійкарі» – від двох головних опозиціонерів С. Бандери – З. Матли та Л. Ребета) [3, с. 466]. Причому стосунки між зазначеними течіями склалися традиційно непросто і нерідко конфронтаційно. Бандерівці звинувачували мельниківців у колабораціонізмі, мельниківці бандерівців – у братовбивствах, а разом вони критикували «двійкарів» і таврували їх як самозванців, опортуністів, ревізіоністів тощо.

Протягом повоєнного періоду всі три ОУН здійснювали активну діяльність в основних країнах поселення української еміграції. Найчисельнішою була бандерівська Організація українських націоналістів (офіційна назва – Закордонні частини (ЗЧ) ОУН), яку після вбивства

в 1959 р. С. Бандери очолював С. Ленкавський, а з 1968 р. – Я. Стецько. Під її впливом знаходилися такі впливові громадські організації, як Об'єднання Українців Франції, Союз Українців Франції, Союз Українців у Британії, Організація Оборони чотирьох Свобід у США, Ліга Визволення України в Канаді, Спілка української Молоді та ін. [1]. Друкованими рупорами ОУН (б) виступали часописи «Шлях Перемоги», «Гомін України», «Визвольний Шлях», «Ukrainian Review». Крім того, ЗЧ ОУН відігравали головну роль в Антибільшовицькому Блоці Народів.

У свою чергу під впливом ОУН (м), яку після смерті А. Мельника в 1964 р. очолив О. Штуль-Жданович, знаходилися Українська Національна Єдність у Франції, Організація Державного Відродження у США, Українське Національне Об'єднання в Канаді, «Відродження» в Аргентині [2, с. 130]. Мельниківцями видавалися газети «Українське Слово», «Новий Шлях» і «Самостійна Україна». Обидві ОУН користувалися чималим впливом в Українському Конгресовому Комітеті Америки і у Світовому Конгресі Вільних Українців.

Особливістю ОУН (з) – «двійкарів» – була її пов'язаність з програмою III Великого Надзвичайного Збору ОУН 1943 р. та об'єднання в своєму середовищі значної частини інтелектуальних діячів, викладачів університетів і публіцистів. Офіційним друкованим органом ОУН «за кордоном» виступав місячник «Український Самостійник», а серед інших видань варто назвати найвпливовіший друкований орган серед української діаспори – журнал «Сучасність».

Отже, початок кардинальних змін суспільно-політичного життя на українських землях націоналістичний рух зустрів розпорошеним на три окремі організації. Причому кожна з них в підсумку по своєму відповіла на виклики нової доби та появу незалежної української держави. Так, ОУН (з) фактично відмовилася від розгортання активної діяльності в Україні, надалі зосередившись на культурно-просвітницькій праці в країнах перебування української діаспори [1]. Ідеологія «двійкарів» трансформувалася в ідеологію так званого ліберального націоналізму, який є дуже близьким до ідеології мельниківців. Часто ці організації виступають як союзники. Одним з небагатьох проявів діяльності ОУН (з) в Україні є продовження видання часопису «Сучасність» в Києві (з 1991 р.), співредакторами якого виступили Т. Гунчак та І. Дзюба. Цікаво, що це видання швидко стало популярним в Україні, причому його читали інтелектуали як у Львові, так і в Харкові, Черкасах.

Що ж до мельниківців, то їх організація ще на початку 1970-х рр. остаточно перейшла на демократичні позиції, тісно зблизившись з колишніми ідеологічними опонентами – республіканським осередком та Державним центром УНР в екзилі. Більше того, голова ОУН (м)

М. Плав'юк (з 1979 р.) обійняв посаду Президента Української Народної Республіки в екзилі (1989 р.), урочисто склавши свої повноваження перед керівником незалежної української держави Л. Кравчуком у серпні 1992 р.

У травні 1993 р. мельниківська ОУН провела XII Великий збір – перший в Україні (м. Ірпінь Київської обл.), який засвідчив, що організація, зберігаючи традиційну назву, остаточно перетворилась на громадську організацію національно-демократичного характеру. У програмі, ухваленій збором, наголошувалося на тому, що український націоналізм є засобом боротьби за універсальні права найширших верств, що це – демократичний рух, який не претендує на винятковість та ідеологічну монополію. З ідеологічних настанов початкового періоду існування ОУН залишився хіба що постулат органічності націоналізму, його укоріненості у «внутрішній природі і потребах нації» [7, с. 285]. Аналіз ситуації в Україні, пропозиції щодо організації державної влади, розвитку економіки, забезпечення національної безпеки, гарантій соціальної політики та розвитку освіти, науки й культури – усі ці положення програми будувалися на принципах політичного плюралізму та демократії.

Фактично ОУН (м), зберігаючи традиційну назву і надалі запечучуючи принцип партійності для націоналізму (24 вересня 1993 р. її під традиційною назвою «ОУН» зареєстровано в Україні як «громадську організацію» [9]), перетворилася на громадсько-політичне утворення національно-демократичної орієнтації. Мельниківська газета «Українське Слово», що раніше видавалася у Парижі, 1992 р. перенесла свою діяльність до Львова (редактор Й. Лось), а у 1993 р. – до Києва (редактор М. Вербовий). Крім того, 1992 р. у Києві було започатковано видання журналу «Розбудова Держави».

Найбільш активно в організаційно-політичному плані на українських теренах виявилася третя гілка Організації українських націоналістів – бандерівська (революційна). Вже в липні 1991 р., через рік після появи Декларації про державний суверенітет України, коли невідворотність кардинальних змін у житті України та всього Радянського Союзу стала очевидною, на еміграції відбувся знаковий VIII Надзвичайний Великий Збір ОУН, участь в якому вперше взяли делегати з України [4, с. 1159]. На Великому Зборі було обрано нове керівництво організації, яку очолила С. Стецько, а також прийнято низку постанов щодо поточної ситуації в Україні та окреслено коло першочергових завдань щодо розбудови майбутньої незалежної держави.

Прагнучи брати якомога ширшу й активнішу участь у розбудові української незалежної держави, ОУН (б) пішла на легалізацію власного становища в Україні шляхом створення політичної партії, яка мала б включитися у боротьбу за представництво у законодавчій та

виконавчій владі. Причому симптоматичним виглядає те, що легалізувалися бандерівці не під власним іменем, а створили нову організацію – Конгрес Українських Націоналістів (КУН). На думку Г. Касьянова, це пояснювалося тим, що ОУН (б) прагнула зберегти «революційну незайманість», тоді як гасло КУН дозволяло адаптуватися в ідеологічному сенсі, не поступаючись, вже-таки, антикварними принципами [3, с. 473].

Отже, 18 жовтня 1992 р. на Установчому з'їзді у столиці України було проголошено створення політичної партії – Конгресу Українських Націоналістів, на чолі якої було обрано голову ОУН (б) С. Стецько [5, с. 1196]. Вже 26 січня 1993 р. новостворену партію було офіційно зареєстровано Міністерством юстиції. В основу програми КУН були покладені тези VIII Надзвичайного Великого Збору ОУН 1991 р., причому навіть текстуально даний документ багато в чому повторював програмні засади бандерівської ОУН. Остаточною ідейно-політичною платформою КУН була сформульована під час роботи Першого Всеукраїнського Збору Конгресу Українських Націоналістів, що відбувся у Києві 2–4 липня 1993 р.

У вступі до Програми КУН зазначалося, що «...український націоналістичний рух активно включається в політичну боротьбу з метою утвердження проголошеної Української Держави та виповнення її українським національним змістом на всіх відтинках життя. За ініціативою Проводу ОУН покликається до життя Конгрес Українських Націоналістів – широкий фронт націоналістів, симпатиків ідей українського націоналізму, щирих патріотів та ідейно споріднених політичних партій і суспільно-громадських організацій» [6, с. 132]. Іншими словами, завдяки діяльності КУН бандерівці прагнули не лише зайняти певну нішу в політичному житті молодшої незалежної країни, але й виступити через новостворену організацію своєрідною об'єднавчою платформою для всіх націоналістично спрямованих сил.

Цей намір чітко відображений і серед головних завдань політичної партії, зафіксованих Статутом Конгресу Українських Націоналістів: на другому місці після утвердження і розбудови Української Самостійної Соборної Держави тут поставлено «об'єднання зусиль націоналістів для ширення і координування націоналістичного руху» [10, с. 142]. Таким чином, як і в еміграції, ОУН (б) продовжувала свою політичну лінію на здобуття першості в українському націоналістичному русі.

Втім уже на цій початковій стадії діяльності КУН стало цілком очевидно, що об'єднання широких кіл націоналістів буде далеко не простою справою. Так, улітку 1993 р. критики С. Стецько з бандерівського середовища на знак протесту проти створення КУН заснували іншу політичну організацію під назвою ОУН в Україні (ОУНвУ), яку очо-

лили М. Сливка та І. Кандиба. Вона була зареєстрована як політична партія Міністерством юстиції України під тією ж назвою 17 листопада 1993 р., а офіційним рупором ОУНвУ стала газета «Нескорена Нація» (редактор – О. Салюк). Утім помітної ролі в суспільно-політичному житті України ця нечисленна організація не відігравала і не відіграє, не спромігшись навіть жодного разу під час виборів потрапити до парламенту.

Першим же практичним кроком у політичній діяльності Конгресу Українських Націоналістів стала участь представників цієї партії у парламентських виборах 1994 р., коли Конгрес отримав 8 депутатських місць у Верховній Раді України – до речі, найбільший успіх за весь період свого існування. Та в цілому ситуація в країні середини 1990-х рр. засвідчила відсутність помітної підтримки націоналістичних ідей та політичних сил з боку населення, що викликало певне розчарування серед бандерівців, хоч і не зменшило прагнення брати якомога активнішу участь у політичному житті України. Особливо помітною стала відсутність поважної підтримки ОУН в Наддніпрянщині.

У зв'язку з цим активізувалася ОУН (б), що провела восени 1996 р. свій IX Великий Збір, під час роботи якого була дещо відкоригована тактика політичної поведінки організації. Зокрема, наголошувалося на необхідності остаточної ліквідації залишків радянської системи у всіх сферах життя українського суспільства та посилення боротьби проти «посовєтської компартійної номенклатурної олігархії» [8, с. 1329], що фактично залишилася при владі попри задеклароване оновлення та демократизацію суспільно-політичної та державної системи України.

Великий Збір бандерівської ОУН 1996 р. також засвідчив наростання політичної конкуренції між партіями та організаціями всередині правового правоцентристського середовища. Так, у Програмових Постановах IX Збору підкреслювалося, що «...революційна ОУН чітко й однозначно ідеологічно розмежовується з націонал-демократами і відмежовується від тих політичних сил в Україні, які називають себе націоналістичними, а правдиво такими не є, і такими, що підшиваються під ім'я ОУН..., будучи насправді псевдонаціоналістичними» [8, с. 1334]. Малися на увазі численні дрібні організації націоналістичного типу, що постали в першій половині 1990-х рр.: УНА-УНСО, ОУНвУ, Державна Самостійність України та ін. Крім того, було підтверджено роль КУН як організації для практичної політичної діяльності, що виступає фактичним продовженням свого ідейно-теоретичного керуючого органу – ОУН (б).

Разом з тим розпорошеність націоналістичних організацій наочно засвідчила їх слабкість на політичній арені тогочасної України.

Розуміння такого несприятливого становища спонукало лідерів бандерівської ОУН (і, відповідно, КУН) до пошуку компромісів з іншими політичними силами, близькими за ідеологічною платформою. Наслідком такого зрушення стала поява на наступних парламентських виборах 1998 р. спільного виборчого блоку партій «Національний фронт» у складі Конгресу Українських Націоналістів, Української консервативної республіканської партії та Української республіканської партії, підтриманого мельниківцями та ОУНвУ [1]. Передвиборче об'єднання, яке виступило з програмою «Україні – українську владу!», отримало всього декілька депутатських мандатів, а лідер партії – і одночасно голова ОУН (б) – С. Стецько прийняла присягу від імені Верховної Ради 3-го скликання як найстарший за віком депутат парламенту.

Подальший перебіг подій засвідчив неспроможність націоналістичних сил щодо широкого ефективного об'єднання на спільних ідейних засадах, чому завадили як об'єктивні обставини, так і особисті амбіції тих або інших політичних лідерів. Найпотужніша з оунівських організацій – бандерівська – попри успішну легалізацію та створення власної політичної партії так і не спромоглася перетворитися на впливовий чинник внутрішньополітичного життя України. У рамках її діяльності продовжується видання на українських теренах часописів «Визвольний Шлях» та «Шлях Перемоги», проводяться наукові конференції та ідеологічні дискусії, популяризується героїчна боротьба ОУН-УПА, але в суто практичній політичній площині здобутків фактично не помітно.

Певним чином такий незначний резонанс від діяльності організацій, що протягом багатьох десятиліть вели послідовну і запеклу боротьбу за незалежну українську державу, пояснюється суттєвою розбіжністю тих очікувань та ідейно-теоретичних конструкцій, що домінували в еміграційному середовищі, складними та далеко не однозначними власне українськими реаліями. Своєрідний романтичний оптимізм українських націоналістів великою мірою було зруйновано суворю дійсністю пострадянського перехідного періоду в історії України 1990-х рр.

Бібліографічні посилання

1. Гуцуляк І. Організації українських націоналістів після другої світової війни (Ідеологічний аспект) / І. Гуцуляк // Золотий грифон: Журнал української геополітики, філософії та культури. – 2002. – № 1 // <http://newright.il.if.ua/igog.htm>
2. Жуковський А. Життя і творчість Олега Штуля-Ждановича / А. Жуковський // За державну самостійність України: Українська Держава – спільне добро всіх її громадян. Матеріали Десятого й Сьомого Великих Зборів Українських Націоналістів. – Париж, 1985. – С. 117–133.

3. *Касьянов Г. В.* Ідеологія Організації Українських Націоналістів / Г. В. Касьянов // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси / НАН України; Інститут історії України / С. В. Кульчицький (відп. ред.). – К., 2005. – С. 445–478.

4. Комунікат про відбуття VIII Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів // *Визвольний шлях*. – 1991. – № 10. – С. 1159–1161.

5. *Олесків В.* Діяльність Організації Українських Націоналістів (ОУН) 1945–1993 / В. Олесків // *Визвольний шлях*. – 1993. – № 10. – С. 1192–1197.

6. Програма Конгресу Українських Націоналістів // *Визвольний шлях*. – 1993. – № 2. – С. 131–141.

7. Програма Організації Українських Націоналістів // ОУН: минуле і майбуття. – К., 1993. – С. 283–294.

8. Програмові постанови IX Великого Збору ОУН // *Визвольний шлях*. – 1996. – № 11. – С. 1325–1339.

9. Реєстр громадських організацій // <http://www.minjust.gov.ua/0/18501>

10. Статут Конгресу Українських Націоналістів // *Визвольний шлях*. – 1993. – № 2. – С. 142–147.

Надійшла до редколегії 02.10.2011